

УДК 316.32:323.11(4)

**МУЛЬТИЕТНІЧНІ СУСПІЛЬСТВА  
З ПЕРСПЕКТИВИ ОБ'ЄДНАНОЇ ЄВРОПИ  
(на прикладі українців у Польщі та Сербії)**

**Регіна ВИЖКЕВИЧ-МАКСИМОВ**

*Гданський університет  
вул. Віта Ствоша, 55, Гданськ (Польща), 8-952, e-mail: [renamaksimow@o2.pl](mailto:renamaksimow@o2.pl)  
Кафедра славістики*

У статті розглядається питання міжетнічних стосунків у мультиетнічних суспільствах. На прикладі українців у Польщі (контакти між кількома етнічними групами) та Сербії, зокрема Воєводині (стосунки між кільканадцятьма народностями) показано процес формування українських меншин, розкрито особливості їх співіснування з різними націями та проаналізовано чинники взаємовпливу їхніх культурних традицій.

*Ключові слова:* етнічна група, мультиетнічне суспільство, культурна інтерференція, асиміляція, акультурація, діалог культур.

Міжетнічні стосунки все ще потребують вирішення в багатьох країнах світу і з огляду на це, трактуються як актуальне питання в рамках міжнародної спільноти. У зв'язку з посиленою європейською інтеграцією, яка дає шанс для міжкультурної комунікації, особливої ваги набуває питання, які наслідки це явище матиме для регіонів, де проживають етнічні меншини з різними традиціями, історією, культурою.

Умови контактування декількох націй, тобто ситуація мультиетнічна, ставлять перед науковцями і політиками чимало питань. Адже в мультиетнічних середовищах відбуваються культурологічні процеси, на які впливає багато чинників, у тому числі історичні, демографічні, соціальні, економічні та ін.

Предметом розмірковувань є ситуація етнічних груп (у даному випадку – українців у Польщі та в Сербії, зокрема у Воєводині), які мають різне історичне минуле, проте їх об'єднує вид контактів – мультиетнічність. Етнічні меншини можуть бути містком для творчого обміну, культурного розвитку і навіть приязні і разом з тим – причиною конфліктів і кісткою незгоди, про що свідчать події останніх років на Балканах та в інших частинах Європи. Це переконливо свідчить про те, що будь-яка іншість, відмінність може бути, з одного боку, конфліктогенною, а з другого – здатна надихати і спонукати до творчості.

У статті порушуються не нові проблеми, проте автор робить спробу доповнити їх новими подіями та обставинами, які відбулися за останні роки. З огляду на це, виникає запитання: образи етнічних груп є стабільними чи вони можуть зазнавати метаморфоз під впливом змін у суспільстві.

Для збереження мови, традицій і звичаїв етнічних меншин у кожній країні немало важним є те, чи становлять вони частину народу, що має історичну батьківщину, чи такої рідної держави не має (різними є шанси, з одного боку, ромів, волохів, а з другого – українців, поляків, угорців та ін.). Істотним чинником інтеграції чи її відсутності є наявність контактів із сусідами чи прояви ізоляціонізму, спричиненого переконанням про власну вищість (економічну, культурну, релігійну). За сприятливих умов у певному суспільстві звичаї, обряди, магічні практики не тільки зберігаються і культивуються, а й навіть приймаються іншими групами. Безперечно, на це впливає багато чинників, з-поміж яких істотним є рівень контактів між групами, тобто їх частотність та інтенсивність. Одні процеси мають місце за умови концентрації кількох, навіть кільканадцяти етнічних груп на невеликій території (як, наприклад, у Воєводині), інші, коли до контактів доходить лише між двома чи трьома групами (як на східних теренах Польщі). Присутність українців у Польщі сягає найдавніших часів, згодом доби Люблінської Унії, коли на польсько-українсько-білоруському пограниччі, разом із польським, єврейським та іншим населенням, в рамках державного організму вони становили повноправну національну групу. І хоча Друга світова війна завдала відчутного удару мультиетнічному світові, особливо на території Бецад, українці, попри розпорошеність, у Польщі є доволі могутньою силою. Наділені правами національної меншини, вони мають свої школи (початкові, середні, спеціалізовані та ліцеї), товариства, костели, 45-годинну тижневу телевізійну програму, виконують різні адміністративні функції (в українсько-польських селах часто є солтисами). Українці цілеспрямовано й ефективно домагаються дотримання своїх прав (відкриття церков, наприклад, у Перемишлі та на Кашубах), для них характерне усвідомлення своєї національної totoжності та культури. Проявом їх прагнення до поглиблення знань з мови, літератури, культури та історії є навчання на кафедрі української філології Варшавського університету, що дає їм шанс одержати роботу на відповідній посаді.

З-посеред кільканадцяти анклавів, а часом більших з огляду на територію регіонів Польщі, де відбуваються контакти населення з різною національною приналежністю, у тому числі українців, на особливу увагу заслуговує східний і південно-східний регіон Польщі – підляське і підкарпатське (Бецади) воєводства, а також західне пограниччя, так звані землі “одзискане”<sup>\*</sup>.

Українсько-польське пограниччя – це територія контакту двох великих культур сходу і заходу, двох типів духовності, які залишили помітний слід у європейській культурі. Історія засвідчує, що ці землі бували ареною як конфронтації, так і діалогу візантійської та латинської традицій. Міграція населення після Другої світової війни (примусова чи добровільна) спричиняла конфронтаційні ситуації між групами населення, що представляли різні мови, діалекти, релігії та звичаї. Інтеграційні процеси різних типів культур найвиразніше помітні на західних та північних землях.

За загальним переписом населення 2002 р., українську національність задекларувало найбільше мешканців у Вармінсько-Мазурському воєводстві (11 881), Західнопоморському (3703), Підкарпатському (2984), Поморському (2834), Нижньосілезькому (1422) і Підляському (1366). Української мови як рідної навчається 2007 дітей в 106 освітніх закладах. Українці здебільшого є прихожанами католицької церкви греко-католицького обряду та польської автокефальної православної церкви. Вони

<sup>\*</sup> Останні, особливо у повоєнний час, зазнали планових політичних заходів, які мали призвести до інтеграції новозаселених земель і населення, що утворило цікаву мозаїку внаслідок заселень і переселень.

належать до 11 українських спільнот, які ведуть активну видавничу діяльність, публікуючи різні газети, найпопулярнішими з яких є тижневик “Наше слово”, додаток для дітей “Світанок”, двомісячник “Над Бугом і Нарвою”. Організують численні культурні заходи, найбільші з яких – Фестиваль української культури в Сопоті, Молодіжний ярмарок у Гданську та ще п’ять форумів регіонального і локального характеру<sup>1</sup>.

Інакшою, ніж у Польщі, виглядає справа поселення українських груп у Воєводині. Воєводинна. Саме тут, де зараз проживає близько 26 народностей, склалася надзвичайно приваблива мозаїка з погляду культури. На ці терени українське населення прибувало хвилями, різними за кількістю та освітою групами, у різні, доволі віддалені періоди часу. Ці хвилі міграції відбувалися здавна і мали різні причини: освітні, економічні, суспільні та політичні. Українці з’являлися на території Сербії в часи Київської Русі (часто це були представники церкви та діячі культури), пізніше у добу татаро-монгольського яма, згодом під час польського панування, у період козаччини та ліквідації Січі, за часів Російської імперії, Австрійської монархії та пізнішого періоду. Окремі учені мужі та духовні особи почали прибувати сюди в XV ст., а з часом все частіше, зокрема в XVIII ст. став помітним вплив Київської академії, професори якої виїхали до Сремських Карловців у 1835 р. У сербській культурі відомо про істотну роль українських духовних осіб та учених у творенні слов’яносербської та руськослов’янської мов. Заслугою українського духовенства є організація переїзду у 1743 р. до Карловацької митрополії іконописців, які створили багато ікон, що досі зберігаються в монастирях Фрушка-гори (фрески на стінах і порталах). Також з Києва завозились псалтирі, літургійні книги, біблії, житія святих, октоїхи, філософські книги, частину з яких і сьогодні можна знайти у багатьох монастирях.

Велика хвиля еміграції до Воєводини датується XVIII ст., докладніше – 1745 р., коли з теренів України до м. Бачки прибули поселенці, що називали себе русинами. Вони принесли на нову територію свою культуру, звичаї, одяг і мову, яка з часом набрала нових рис і запозичень, була кодифікована, пристосована до нової граматики і до сьогодні вживається русинами у Воєводині як бачвансько-сремський варіант української літературної мови.

Після ліквідації Запорізької Січі козаки отримали від імператора Йосифа II право поселення на території Австрійської імперії, і у 1785 р. частина з них осіла в Панчеві, Білій Церкві, а також в Бачці по обидва боки Тиси. Запорожців було рекрутовано на службу в Суботицях, Новому Саді та Сомборі, але у військових діях частина з них загинула, ті ж, хто вижив, переселилися на Задунайську Січ.

Наступна група українців, що налічувала близько 30 тис. цивільних та військових, прибула до Королівства сербів, хорватів і словенців після жовтневої революції. Вони розселилися по цілій державі у приблизно 300 колоніях, у тому числі у Воєводині. Тут українці створювали освітні товариства “Просвіта”, “Українське товариство”, згодом “Кобзар”, культивували українські пісні, фольклор, театр, організували Дні української культури тощо. Більшість із них потім емігрувала з Сербії на захід і за океан. Частина українців, що проживають у сучасній Воєводині, прибула до Боснії і Герцеговини у 1896 р. як організована група, що кількісно зростала аж до Першої світової війни. Цим колоністам довелося нелегко: попри обіцянки влади, вони не мали придатних для проживання умов, тому, знеохочені тяжкою долею, переселенці люмпенізувалися, виїжджали на захід або повертались у рідні місця.

<sup>1</sup> Подано за: Wikipedia від 12.10. 2008.

З 1890 р. до Боснії почали прибувати українці з південно-східних польських земель, які пройшли справжню “дорогу через муки” через те, що боснійська, а властиво, австрійська влада не виконала своїх обіцянок. Частина з них емігрувала за океан, а частина залишилася, тяжко працюючи і живучи на дуже низькому економічному рівні. Найбільше поселенців було у Прняворі та Дервенті, куди з 1898 р. почали прибувати емігранти з України та Галичини.

Українська інтелігенція оселялася в Сараєві, де працювала в школах та в адміністрації. Поселенці-землероби привезли на нові терени свою землеробську культуру, нові знаряддя праці та зернові культури (наприклад, коноплю, кукурудзу), внесли зміни у бджільництво та годівлю худоби. Вони запровадили сушіння фруктів, нові способи випікання хліба, приготування страв із грибів, свої традиції облаштування житла (наприклад, ікони та фотографії на стінах), проживання у салашах, тобто на хуторах.

Переселенці здебільшого були греко-католиками, але під впливом православного оточення змінювали конфесію. З часом вони утворювали свої парафії та будували монастирі, наприклад у Старій Дубраві, Дервенті та інших містах – часто ці монастирі одночасно були й культурними осередками. Також організовували читальні, засновували видавництва, які видавали календарі та газети, наприклад “Рідне слово”.

Уклались змішані шлюби, особливо у Воєводині, куди після Другої світової війни прибуло багато переселенців із Боснії, Герцеговини та інших частин тогочасної Югославії. Саме у Воєводині сформувалась українська діаспора, приналежних до неї називали русинами, рутенами, українцями чи малоросами. З 1971 р. у паспортах вказується їхня національність – українці. У Воєводині вони становлять 0,23% населення, користуються переважно українською мовою, яка там має (разом із п'ятьма іншими) статус офіційної державної мови. Етнічні та національні групи (близько 30), що проживають на цих теренах, складають надзвичайно привабливу культурну, етнічну та релігійну мозаїку.

Згідно з переписом населення 2002 р., у Сербії проживає 5354 українців, у тому числі у Воєводині – 4635, що становить 87% від усіх українців у Сербії. Це слабо організована група, що діє стихійно, хоча має свої товариства (пісенні), організовує літні школи мови та літератури, фестивалі, наприклад “Калина”, тощо. Розпорошені по 100 місцевостях, вони мають права меншини, але важливих адміністративних функцій не виконують, є малоосвіченою групою, не надто дбають про національну тотожність, гуртуються навколо греко-католицького костелу.

Чи є щось спільне у ситуації українців у Воєводині та в Польщі? Українські національні скупчення у Польщі та Сербії можна порівнювати, беручи до уваги декілька чинників. Як відомо, між ними є суттєва різниця, це стосується: кількості (українців у Воєводині налічується близько 4635<sup>2</sup>, у в Польщі – 27172<sup>3</sup>); адміністративних посад (українці в Польщі виконують адміністративні функції, тоді як у Воєводині зрідка або взагалі не виконують); рівня активності (у Польщі вони задіяні у численних культурних товариствах, мають свої газети, чітко визначену кількість годин на радіо та телебаченні, організовують регулярні зустрічі, фестивалі та звіти про культурний доробок, тоді як у Воєводині є слабо організованою, неоднорідною спільнотою, що вповні не використовує

<sup>2</sup> Кількісні, етнічні та історичні відомості подані за: *Nebesnij B. Ukrajinci u Srbiji // www.rastko.org.yu/rastko/delo11868, z dn. 12.05.2008r.*

<sup>3</sup> За іншими даними, приналежність до української нації задекларувало 30 957 осіб (див.: *Lalak D. “Swoi” i “obcy” w perspektywie antropologiczno-społecznej // Migracja, uchodźstwo, wielokulturowość. Zderzenie kultur we współczesnym świecie. Warszawa, 2007. S. 101).*

свої права)<sup>4</sup>. Істотним чинником, який вплинув на адаптацію та асиміляцію українців у Воєводині, є факт, що там не було конфліктів з сербським населенням, натомість, на українсько-польські взаємини накладається болісний відбиток історії. Українцям у Воєводині не потрібно заліковувати рани минулого, тоді як у Польщі багато моментів українсько-польських відносин залишається предметом дискусій<sup>5</sup>. Однак в ім'я спільних інтересів, пов'язаних із приналежністю Польщі до Європейської унії та з прагненням України увійти туди, перемагає об'єктивний підхід до оцінки історичних подій.

На Бещадах і на так званих землях “одзисканих”, а ще більшою мірою у Воєводині закладене сприятливе підґрунтя для укладання різноманітних культурних контактів. Подібність, а інколи ідентичність витворів як матеріальної культури (одяг, будівництво), так і духовної (вірування, обряди) породжує питання, чи відбувається у цих групах інтерференція, акультурація (процес сприйняття одним народом повністю чи частково культури іншого народу), асиміляція, симбіоз чи діалог культур? Одним із процесів, який може у такому випадку мати місце, є культурна інтерференція. Її характеризує багато чинників, а саме: оцінка даної національної групи, в якій запозичується певний обряд; емоційна близькість; емоційна насиченість обряду, який завдяки своїй барвистості, орнаментальності та емоційному навантаженню справляє глибоке враження і запам'ятовується, а також відсутність у даного народу обряду, пов'язаного з цією подією. Народи, які мають один до одного відразу, нехоть чи упередження, не схильні будь-що запозичати, натомість, вони з легкістю уподібнюються до групи, яку приймають та до якої хочуть належати.

Інтерференція не відбувається несподівано і однозначно, вона має декілька інколи доволі довготривалих етапів. Спочатку дана група знайомиться з новим явищем, потім допасовує його (явище, обряд) до існуючих, що може спричинити його непередбачені зміни, модифікації та модуляції. Кінцевим етапом є приживання явища, визнання його за своє, зникання усвідомлення його чужості. Інтерференція – це, згідно зі словниковою дефініцією та підходом, запропонованим А.Клосковською<sup>6</sup>, “взаємовплив двох або більше елементів явищ, ситуацій”: інтерференція культурна, мовна, звичаєва. Культурна інтерференція іде в парі з мовною – обидва види взаємообумовлюються і підсилюються. Беручи до уваги цю проблему, спробуємо відповісти на запитання, чи на територіях, що нас цікавлять, має місце односторонній вплив чи діалог культур? Однак нам видається, що в мультиетнічному середовищі відбувається не інтерференція, а асиміляція та інтеграція, які можуть бути етапами в процесі глобалізації культури і врешті до цього призвести. Акультурація також є явищем з винятками: хоча в деяких спільнотах були сприятливі умови (наприклад, бойки і поляки на Бещадах), однак до неї не дійшло через замкнутий характер меншини (для бойків характерний етносепаратизм).

Сучасний склад мешканців Воєводини сформувався як результат багатомісячних історичних подій, які безпосередньо або опосередковано впливали на міграцію населення. Внаслідок багатьох колонізаційних акцій населення тут має специфічний характер, що робить ці терени особливими на тлі всіх інших регіонів Європи.

Щодо цього регіону можна говорити про мультикультуралізм, тобто адміністративне, культурне та релігійне співіснування близько 30 етнокультурних груп – деколи цей регіон розглядають як “мультиетнічну та мультирелігійну автономну територію всіх своїх

<sup>4</sup> [www.rastko.org.yu/rastko/delo11868](http://www.rastko.org.yu/rastko/delo11868), z dn. 12.05.2008 r.

<sup>5</sup> Див., наприклад, інтерв'ю з Ярославом Калиновським // *Gazeta Wyborcza*. 2.02.2008 r.

<sup>6</sup> *Kłoskowska A. Socjologia kultury*. Warszawa, 1983.

мешканців”<sup>7</sup>. Без сумніву, тут, з одного боку, відбувається взаємне проникнення взірців культури, а з другого – зберігаються певні культурні звичаї, обряди, фольклор тощо. Як у Воєводині, так і на польських східних теренах, де є польсько-українське населення, суспільство не вимагає моноетнічності шлюбів, хоча в деяких середовищах вона є бажаною і заохочуваною<sup>8</sup>. Ані в Польщі, ані у Воєводині сепаративні засоби охоронного характеру не застосовуються, навпаки, має місце адаптація та інтеграція, культурний плюралізм (він є незаперечною основою культурного розвитку), а на деяких рівнях – уніфікація. Однак тут не йдеться про запозичення звичаїв, обрядів, свят, радше, про “прихильне вболівання”, а участь якщо і передбачається, то лише оказіональна і одноразова.

І в Польщі, і в Сербії національні меншини та етнічні групи наділені широкими правами, гарантованими Конституцією, що стосуються мови, освіти, віросповідання та участі в політичному житті, а також займання посад у державній адміністрації тощо<sup>9</sup>, що дає їм змогу зберігати національну totoжність. Автономна провінція Воєводина – член спільноти під назвою “Європейська унія регіонів”, яка діє при Європейському парламенті. Це має особливе значення, оскільки Воєводина стала першим і досі єдиним регіоном, який увійшов до згаданої спільноти, хоча держава його (Сербія) не є членом Європейської унії.

Близьке, мирне сусідство у невимушений спосіб полегшує включення до кола власних культурних норм цінностей та норм інших груп. У процесі впливу окремих груп одна на одну формуються нові сусідські взаємини, товариські, інколи навіть подружні, що в результаті призводить до утворення спільних суспільних норм, взірців та цінностей культури і, відповідно, до інтеграції, що розуміється як “процес подолання регіональних бар’єрів, вирівнювання культурних взірців, посилення суспільних зв’язків, творення із різних регіональних груп цілісного суспільства”<sup>10</sup>. Чинником, що сприяє інтеграції етнічно розрізненої спільноти (в якій не переважає жодна національність), може бути спільне переживання як періодів стабільності, так і років кризи (економічної, політичної), і навіть драматичних суспільних перемін. Це положення повною мірою стосується українських осередків і у Воєводині, і в Польщі.

Без сумніву, як у Воєводині, так і в Польщі, всі народності прагнуть мати спільне, європейське майбутнє, будувати мости і помости, а не зводити загороди та мури, і це не виникає з прагнення, наприклад, Сербії належати до Європейського Союзу, а є природною соціальною потребою людини у контексті загальнолюдської спільноти. Глобалізація, урбанізація, міграція населення спричиняються до того, що культурні етнічні ознаки груп, що живуть у безпосередньому сусідстві тривалий час, нівелюються. Розвиток освіти і вплив мас-медіа сприяє тому, що інтеграційні процеси на теренах зі змішаним населенням проходять доволі швидко та ефективно. З іншого ж боку, усвідомлення власної totoжності, важливі елементи якої бережно культивуються та охороняються, залишається. У цьому контексті і далі є актуальним твердження Т.Еліота про те, що для успішного розвитку культури “люди не мають бути ані занадто об’єднані, ані занадто розділені”<sup>11</sup>.

<sup>7</sup> Bukorov B. Porijeklo stanovništva Vojvodine. Beograd, 1978.

<sup>8</sup> Mazurowska A. Sytuacja socjolingwistyczna ludności mieszanego polsko-ukraińskiej w Baniach Mazurskich // Kontakty językowe i kulturowe w Europie. Gdańsk, 2008. S. 84–93.

<sup>9</sup> Ширше про ситуацію в Сербії див.: Mitić M. Nacionalne manjine. Prava pripadnika manjina i zaštita teritorijalnog integriteta država. Beograd, 1998.

<sup>10</sup> Kwilecki A. Ziemie Zachodnie w polskiej literaturze socjologicznej. Wybór tekstów. Poznań, 1970. S.339.

<sup>11</sup> Eliot T. S. Christianity and Culture. The Idea of a Christian Society and Notes towards the Definition of Culture. New York, 1949. S.123.

Чимраз більше прихильників інтеграції переконується, що шлях до участі в європейській культурі веде не через творення монокультури, а через збереження власної культурної тотожності, визнання існування рівноправних культур і пробудження міжкультурних потреб. Через комунікацію з іншими постулюється гасло *unity in diversity*, тобто *єдність у відмінності*, і цього можна досягти тільки шляхом дотримання засад толерантності, взаємовизнання і діалогу.

Переклад Світлани ВИННИЧЕНКО

**MULTIETHNIC SOCIETIES  
FROM THE PERSPECTIVE OF UNITED EUROPE  
(on the example of Ukrainians in Poland and Serbia)**

**Regina VYZHKEVYCH-MAKSYMOW**

*University of Gdansk  
55, Vita Stvosha Str., Gdansk (Poland), 8-952, e-mail: [renamaksimow@o2.pl](mailto:renamaksimow@o2.pl)  
The Chair of Slavonic Studies*

The question of inter-ethnic relations in multiethnic societies is examined in the article. On the example of Ukrainians in Poland (contacts between a few ethnic groups) and Serbia, specifically Vojvodina (relations between many nationalities) the process of forming of the Ukrainian minorities is shown, the features of their coexistence with diverse nations are exposed and the factors of inter-influence of their cultural traditions are analysed.

*Key words:* ethnic group, multiethnic society, cultural interference, assimilation, acculturation, dialog between the cultures.

Стаття надійшла до редколегії 03.06.2009

Прийнята до друку 30.06.2009